

Маріюш Радослав САВА
Фашисти чи партнери?
Два погляди на український націоналізм
у світлі листування між Іваном Лисяком-Рудницьким
та Іваном Кедриним¹

Листування між Іваном Кедриним² і Іваном Лисяком-Рудницьким, що зберігається в Лисяковій архівній колекції, не лише кидає нове світло на постаті й погляди авторів цих листів, а й допомагає краще зрозуміти їхній еміграційний світогляд, передусім наявні в ньому політичні складнощі. Ці листи тим цінніші, що Кедрин-дядько і Лисяк-небіж, упродовж багатьох років перебуваючи в осерді українського публічного життя, майже ніколи не розмовляли на сформульовану в назві тему (вони самі, зрештою, визнають це в листах). Цитовані далі тексти є уривками більшого цілого, яке вводить нас у світ симпатій та інтерпретацій українського інтелектуала, що мешкає після Другої світової війни в Америці. Ми обміркуємо лише аспект сприйняття обома мислителями українського націоналізму («інтегрального націоналізму»). Погляди Івана Кедрина з цього питання цікаві самі по собі, але, зіставлені зі спостереженнями Івана Лисяка-Рудницького, більше говорять про автора як про чинного політичного діяча. Натомість порівняння набагато відоміших (завдяки публікаціям) міркувань і наукових досліджень Лисяка-Рудницького з позицією його кореспондента розкриває нам менш знаний Кедринів світогляд. Вибір цих двох постатей та їхнього листування виглядає доцільним, аби показати в мікромасштабі одну з найцікавіших проблем історії українців у ХХ ст.

Листувальники Іван Кедрин (1896–1995) та Іван Лисяк-Рудницький (1919–1985) були близькі родичі: Лисякова мати доводилася Кедриніві сестрою³. Обох ми нині в нашій частині Європи допіру відкриваємо, Івана Лисяка-Рудницького – впродовж понад двадцяти років, Івана Кедрина – зовсім відне-

¹ Щиро дякую проф. Івану Химці за надання копії листування між Іваном Кедриним та Іваном Лисяком-Рудницьким, яке зберігається в архіві Альбертського університету, та проф. Ярославу Грицаку за цінні зауваги та коментарі під час роботи над цією статтею.

² Автентичне його прізвище було «Рудницький»; псевдо «Кедрин» він уживав від поч. 1920-х до середини 1950-х років, коли після прийняття американського громадянства псевдонім став частиною офіційного прізвища «Кедрин-Рудницький», хоча сам його носій найчастіше підписувався «Іван Кедрин» або «Кедрин». У статті вжито власне цю авторську версію іменування.

³ Див.: Мілена Рудницька, *Статті. Листи. Документи*. (Львів, 1998); зокрема, її спогади про родинне життя: Там само, 35–70.

давна⁴. Дядько, перед Другою світовою війною пов'язаний з УНДО, газетою «Діло», а у воєнні роки – з «Краківськими Вістями», по війні вчителював у Австрії, дописував до газети «Свобода» в Нью-Йорку та був причетний до політики Державного центру УНР на еміграції. Його небіж почав навчання у Львові, де також був пов'язаний із демократичними та консервативними політичними колами Галичини, високу освіту, зокрема титул доктора філософії, здобув у Берліні та Празі, а відтак опинився в США і Канаді, де з часом став шанованим професором історії⁵.

Найцікавішими в листуванні є відмінності в сприйнятті націоналізму обома авторами. Неважко здогадатися, що на ставлення до політичної проблематики, зокрема націоналістичного руху, впливали середовища, в яких кожен із Рудницьких виховувався, а також їхні наставники та приятелі. Івана Лисяка-Рудницького сформувала домівка і мати Мілена Рудницька, рідна сестра Івана Кедрина. В них також гостювали Остап Луцький та Осип Назарук, які – так само, як і Мілена, – до інтегрального націоналізму загалом (у широкому сенсі цього слова) ставилися позитивно, а до його оунівської версії – рішучо негативно. Крім того, юний Іван Лисяк-Рудницький захоплювався консервативним гетьманатом та ідеологією Вячеслава Липинського – засадничого критика інтегрального націоналізму та його ідеолога Дмитра Донцова⁶. Втім, що цікаво, у тому ж таки віденському домі Мілени Рудницької та її чоловіка Павла Лисяка Іван Кедрин познайомився 1920 року також із Євгеном Коновальцем й Андрієм Мельником і затоваришував із ними. Разом із Коновальцем вони зараховували себе до «знаддніпрянських галичан», виступали проти галицької провінційності та наддніпрянського хуторянства⁷. Разом із Коновальцем Кедрин 1929 року взяв участь у I Великому зборі ОУН. Це знайомство він вважав найбільшою честю. Іван Лисяк-Рудницький, своєю чергою, також намагався протиставляти Коновальця його наступникам у лавах ОУН, вважаючи, що того втягнули у роль «фюрера тоталітарного руху»⁸. З Андрієм Мельником Кедрин співпрацював у Відні в студентській організації «Січ»⁹. За його словами, Мельник політично був менше вправним від

⁴ Див. докладніше: Іван Кедрин як журналіст: <http://historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/386-mariush-radoslav-sava-hazeta-tse-moia-dusha-zhurnalistyski-shliakh-ivana-kedryna-rudnytskoho>; Іван Кедрин і польсько-українське примирення: <http://historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/698-mariush-radoslav-sava-ivan-kedryn-rudnytskyi-i-polsko-ukrainske-porozuminnia>.

⁵ Див.: Ярослав Грицак, «Іван Лисяк-Рудницький (нарис інтелектуальної біографії)», *Сучасність* 11 (Київ, 1994), 73–96. Нову, доопрацьовану версію цієї статті див.: J. Hrusak, «Iwan Łysiak-Rudnycki: biografia intelektualna,» у: *I. Łysiak-Rudnycki. Między historią a polityką* (Wrocław, 2012), 11–25.

⁶ Іван Лисяк-Рудницький, *Історичні есе*, т. 2 (Київ, 1994), 14. Також див.: Там само, 253, (там, де Лисяк-Рудницький називає рішучих противників українського інтегрального націоналізму).

⁷ Іван Кедрин, *Життя – Події – Люди. Спомини і коментарі* (Нью-Йорк, 1976), 74, 295, 296.

⁸ University of Alberta Archives, Ivan Lysiak-Rudnytsky Collection, item 767, «Лист Івана Лисяка-Рудницького до Івана Кедрина від 19 лютого 1960 р.», 3.

⁹ Кедрин. *Життя – Події – Люди*, 93.

Коновальця, що згодом призвело до переходу влади в ОУН у руки Степана Бандери. Він захищав Мельника від закидів, які також лунали й на адресу Бандери, боцімто обидва інспірували криваві розправи з політичними противниками¹⁰.

Чинником, що зумовив непересічні оцінки та цікаві постави авторів опублікованих тут листів, стали спроби об'єднати українських політиків-емігрантів навколо Української національної ради (передпарламенту в рамках Державного центру УНР). Вони, щоправда, тривали від моменту створення тієї Ради 1948 року¹¹, але у 1970-х роках пожвавились. Наприкінці 1972 року Кедрин очолив передпарламент. Він дуже активно намагався консолідувати цей орган, що врешті призвело до конфлікту з президентом Миколою Лівіцьким і розпуску УНРади 1978 року. Натомість у першій половині 1970-х він іще підтримував президента, поміж іншого і на переговорах із бандерівцями, яких тоді очолював Ярослав Стецько. Для переговорів у Мюнхені 1973 року при уряді було створено консультативну комісію, єдиним результатом діяльності якої став лише «Заклик на захист України», укладений Миколою Лівіцьким та Ярославом Стецьком¹². Кедриніві оцінки діяльності президента Лівіцького попервах були радше прихильними, на відміну від оцінок Лисяка-Рудницького, проте згодом (у 1977–1978 роках) навіть перевершили їх різкістю суджень.

Що вплинуло на такі розбіжності в 1973 році? Іван Кедрин не раз наголошував різницю між поняттями «ідеологія» й «тактика». Коли йшлося про ідеологію, підходи до історії української політичної думки, вони з Іваном Лисяком-Рудницьким мали багато спільного. На ґрунті ж політичних дій Кедрин виявився прагматичним тактиком, що привело до кількох зустрічей із Ярославом Стецьком і переговорів про об'єднання з усіма націоналістичними таборами (поруч із бандерівцями, також із двійкарями) та тісної взаємодії з мельниківцями (Зеноном Городиським)¹³. За цих обставин Кедрин дорікав Лисякові-Рудницькому, що той не надто добре орієнтується в публічному житті (політиці), натомість небіж в одному з листів завуальовано шпигнув дядька, «виправдовуючись», боцімто не знайшов собі в еміграції «політичного пристановища». Можливо, йому йшлося про створений Кедриним 1950 року в Нью-Йорку Союз українських національних демократів (СУНД), що не здобув якихось особливих успіхів, тож після низки розколів його довелось за кільканадцять років розпустити.

Івана Кедрина та Івана Лисяка-Рудницького хвилювали ще дві проблеми: чи український націоналістичний рух мав (має) фашистський характер і чи від часів Другої світової війни він еволюціонував у напрямку демократії? З погляду історика та есеїста, український інтегральний націо-

¹⁰ Там само, 395.

¹¹ На підставі Тимчасового закону про реорганізацію Українського Державного Центру в екзилі на чолі з президентом Андрієм Лівіцьким і прем'єром Ісааком Мазепою.

¹² «Покликання Консультативної Комісії», *Бюлетень Українського Інформаційного Бюро* 11 (1974): 1–4.

¹³ Однак іще 1973 року в листуванні помітно його виразну неприязнь до мельниківців.

налізм вирізнявся передусім тоталітарним, антидемократичним характером і мав за мету створення однопартійної держави¹⁴. Хоча Лисяк-Рудницький наголошував український характер цього націоналізму, проте не заперечував, що той узяв собі за взірць «фашистські рухи й режими на Заході», симпатизуючи країнам, зацікавленим у руйнуванні версальського ладу, але тільки задля того, щоб «заробити політичний капітал»¹⁵. Український інтегральний націоналізм він ставив не поруч із нацизмом або фашизмом, а в один ряд із усташами в Хорватії, Залізною гвардією в Румунії, глінківцями у Словаччині та Національно-радикальним табором у Польщі. Втім, наслідування зовнішніх форм (вітання) було безпосереднім апелюванням до фашизму. В світлі досліджень Лисяка-Рудницького, українські націоналісти дещо наблизилися також до антисемітської теорії «української раси», притаманної нацизмові¹⁶. Вони поширювали ідеологію, яка стала «типом»¹⁷, «варіантом»¹⁸ фашизму, була з ним «співзвучна»¹⁹, писав Лисяк-Рудницький. На думку Івана Кедрина, висловлену в середині 1970-х років, український націоналізм, який постав у 1920-х роках, був проявом патріотизму і не містив тоді фашистських рис²⁰. Націоналізм народжувався паралельно із занепадом радянськості, в атмосфері почуття ошуканості та переслідувань із боку польської влади, як прояв «віри у власні сили», з орієнтацією на країни, ревізійністично налаштовані щодо версальського ладу. Подібність цієї ідеології до фашизму є оманливою, вважав Кедрин і передусім відкидав ототожнення українського націоналізму з германськостю, нацизмом, гітлеризмом чи расизмом²¹. Відомо тільки про один Кедринів текст, написаний одразу по війні й, імовірно, не опублікований, де затавровано самі тільки зовнішні вияви поведінки націоналістів, себто «мавпування» фашистських жестів і вітань, культ вождя й еліти²². Допіру в середині 1980-х років Кедрин гостро розкритикував націоналістів за їхню закостенілість (вони й далі поширювали «віру у власні сили»), але водночас визнав УПА універсальною силою, яка виступала і проти советського, і проти гітлерівського тоталітаризмів, які нищили не лише українців, а й поляків та євреїв²³.

Але повернімося до 1973 року. Іван Кедрин отримує від Івана Лисяка-Рудницького листи, в яких небіж називає бандерівську фракцію ОУН «доморослим фашизмом» (він розуміє тут фашизм як еквівалент «тоталітарного

¹⁴ Лисяк-Рудницький, *Історичні есе*, 66, 78.

¹⁵ Там само, 78.

¹⁶ Там само, 251, 252.

¹⁷ Там само, 258.

¹⁸ Там само, 480, 481.

¹⁹ Там само, 489.

²⁰ Кедрин, *Життя – Події – Люди*, 312; Його ж, *У межах зацікавлення*. (Нью-Йорк, 1986), 184.

²¹ Кедрин, *Життя – Події – Люди*, 340.

²² Архів Наукового Товариства ім. Шевченка в Нью-Йорку (далі: АНТШ), Архів Івана Кедрина-Рудницького (далі: АІКД), папка 13, статті та доповіді Івана Кедрина-Рудницького, «Біляне української політики за час війни», арк. 103.

²³ Іван Кедрин, «Геройський здвиг в епоху жаху», *Свобода* 91 (1984): 2, 4.

націоналізму») та стверджує, що переговори з нею на базі Української національної ради можуть УНРаду лише дискредитувати. Кедрин протестує, наголошуючи, що така оцінка («доморослий фашизм») є лише емоційним епітетом, поширення якого здатне тільки зіпсувати атмосферу довкола проблеми об'єднання. Він вважає, що націоналісти (бандерівці) змінилися і з ними можна вести переговори. В цьому місці обидва застановляються, чи й справді в націоналістичному таборі після Другої світової війни відбулася еволюція. З Кедринового погляду, націоналісти в роки війни запламували себе терором, передусім щодо власного народу, та колабораціонізмом із німцями («м'яко кажучи, лояльністю»)²⁴; відразу по війні він остерігався того великого впливу, який осягнули в еміграції націоналісти, проте хорошим знаком, на його думку, став вступ бандерівців до УНРади²⁵. В 1970-х роках Кедрин зблизився з бандерівцями, почав також, попри негативні почуття, домовлятися з мельниківцями (ніколи, втім, не сприйняв двійкарів)²⁶, ігноруючи будь-які застереження, що бандерівці стануть в УНРаді троянським конем²⁷. Він зауважував, що з бандерівцями в Державного центру відсутні «жодні серйозні ідеологічні розбіжності, зокрема у випадку ставлення до Москви та її окупації в Україні»²⁸. Іван Лисяк-Рудницький бачив, що розкол під час війни мав персональний, а не ідеологічний характер²⁹, а лібералізація, яка відбулася в націоналістичному русі згодом (права людини, відмова від расової теорії, спроба створити економічну програму), не зробила його демократичним³⁰. У полеміці з Мирославом Прокопом він зазначив, що офіційні документи ОУН не є доказом переміни. Єдиним націоналістичним осередком, де по війні сталися зміни в напрямку демократизації, були «двійкарі», на відміну від і далі тоталітарних за світоглядом бандерівців, – зазначав Лисяк-Рудницький³¹. Натомість листи свідчать про ще радикальніші приватні судження науковця супроти бандерівців і постави Івана Кедрина.

В поглядах обох Рудницьких можна зауважити і збіги в оцінці деяких подій та осіб. Виразно помітно це в ставленні до Дмитра Донцова. Для Івана Кедрина той був ідеологом, що спотворив український патріотизм і звів ОУН на шлях

²⁴ На першому місці він ставив шкідливість націоналістичного руху для української спільноти, хоч і не заперечував злочинів проти поляків і євреїв.

²⁵ Бандерівська ОУН (в УНРаді йменована ОУН-р, тобто революційна) вийшла зі складу УНРади 1950 року.

²⁶ Хоч і приятелював з одним із них, Романом Ільницьким. Партія ця, ОУН-з (закордонна), виокремилася зі складу бандерівської фракції. Назва «двійкарі» походила від наявності двох лідерів – Лева Ребета і Зенона Матли.

²⁷ АНТШ, АІКР, папка 5, листування 1946–1973, «Лист Володимира Рудницького до Івана Кедрина за 30 грудня 1973 р.», арк. 154.

²⁸ АНТШ, АІКР, папка 4, листування 1974–1976, «Лист Івана Кедрина до Ігната Білинського за 16 березня 1976 року», арк. 90. [Зворотний переклад із польської. – Прим. перекл.]

²⁹ Лисяк-Рудницький, *Історичні есе*, 491.

³⁰ Там само, 81.

³¹ Там само, 489, 490.

терору проти власної нації. Саме він запалив уми молоді прагненням перевороту методом «ножа, палки і лому»³². На додачу, Донцов знався з Кедрином особисто. Вони неабияк посварилися задовго до війни, коли у відповідь на вміщену в «Ділі» критичну Кедринову статтю про донцовський «Вістник» Донцов назвав опонента «ундівським хрунем»³³. Іван Лисяк-Рудницький, своєю чергою, писав в есеях, що через Донцова «ідеологія українського націоналізму набула войовничо-ірраціонального, антиінтелектуального й волюнтаристського характеру»³⁴, і то саме він спрямував український націоналізм у фашистському напрямку³⁵. Лисяк-Рудницький, як і Кедрин, помічав згубний вплив націоналізму на молоде покоління, але водночас дорікав немолодому діячеві УНДО, що український демократичний табір не зумів так само вправно, як ОУН, здобути вплив серед молоді. Це, мабуть, болісно вразило Кедрина, адже той свого часу брав участь у переговорах із польською владою про створення юнацької спортової організації «Луг»³⁶.

«Він завжди чувся націоналістом, хоча й під знаком УНДО», – написав у травні 1995 року про покійного Івана Кедрина Степан Куропас³⁷. Ні висловлювані Кедрином погляди, ні його діяльність у політичній царині не суперечать цьому спостереженню. Тож ким, у такому разі, був його небіж Іван Лисяк-Рудницький? Нагадаймо, що Кедрин перед Другою світовою війною брав участь у громадському житті як журналіст, він відхилив пропозиції високих керівних посад, зокрема і депутатство, натомість по війні політика поступово його поглинула, він заснував власну партію, щоб урешті-решт очолити парламент в екзилі, а в середині 1970-х років у нього навіть з'явилася нагода стати наступником Симона Петлюри. З Іваном Лисяком-Рудницьким було дещо інакше. В еміграції він дуже швидко зрозумів, що для нього немає місця в політичному житті американських українців, а отже, присвятив себе науковій кар'єрі. Проте вона з різних причин не була такою ж вдалою, як у його колег Омеляна Прицака, Ігоря Шевченка чи Юрія Луцького. На відміну від них, Іван Лисяк-Рудницький не дістав постійної посади в університетах США і врешті перебрався до Канади, до Албертського університету, де став одним зі співзасновників Канадського інституту українських студій. Не обмежений вимогами політкоректності, він не мусив дотримуватися угод і компромісів, як його дядько. З другого боку, залишаючись в академічному світі радше маргіналом, він почувався вільніше, ніж його колеги. Лисяк-Рудницький не написав жодної монографії, але його численні есеї сформували українську ліберальну думку і в галузі історії, і в політиці. Свої погляди на інтегральний націоналізм у найсистематичнішому вигляді він

³² Кедрин, *Життя – Події – Люди*, 290.

³³ АНТШ, АІКР, папка 5, листування 1946–1973, «Лист Івана Кедрина до М. Бориса за 12 вересня 1965 року», арк. 54.

³⁴ Лисяк-Рудницький, *Історичні есе*, 77.

³⁵ Там само, 493.

³⁶ Кедрин, *Життя – Події – Люди*, 217.

³⁷ С. Куропас, «Ще про життя І. Кедрина-Рудницького», *Свобода* 92 (1995): 2.

сформулював у есеї «Націоналізм», написаному в 1960-х роках спеціально для «Енциклопедії українознавства» (т. 5, Нью-Йорк, 1966)³⁸. У тому тексті він виразно заперечує окреслення цього руху як фашистського, хоча займає супроти нього дуже критичну поставу. Як видно з публікованого тут листування, на початку 1970-х років науковець дещо змінив свою позицію – хоча, здається, ця зміна не відбилася в його есеїстиці. Чи зберіг він ту нову оцінку тільки для приватного спілкування, а чи не встиг її розвинути через те, що писав порівняно мало і помер, як на історика, в доволі молодому віці, залишається питанням, яке мали би розв'язати майбутні біографи і дослідники української політичної думки.

Світоглядні розбіжності серед українських емігрантів розтинали родинні узи не тільки в Рудницьких. Дві перспективи, політика й науковця, є в цьому випадку ключем до розуміння причин сприйняття націоналістів як партнерів чи фашистів.

Переклав з польської Андрій Павлишин

Документи

Із листування Івана Кедрина з Іваном Лисяком-Рудницьким (1960–1974)

Іван Кедрин до Івана Лисяка-Рудницького

15.02.1960

[...] Ти твердиш, що в «Ділі» були тільки «спорадичні, від випадку до випадку» статті проти тоталітаризму ОУН, то це доказ повного незнання фактів. Протягом кругло 10-х років велась і в «Ділі», і в «Громадському голосі» систематична кампанія, внаслідок якої всі ми діставали раз у раз «присуди смерти», Мудрого, Галущинського й інших побивали фізично, і всі ми стояли під терором, якому все ж не піддавались. – Вертаючи до попередньої точки: чи можна порівняти будь-кого з доби Укр. Парл. Репрезентації віденських часів хоч би до Мілени Рудницької і Павла Лисяка?! А яку кампанію проти ОУН вів «Союз Українок»? А справа Лугів і кампанії з боку Дашкевича?! Аж ніяк не можна всіх типів фактів легковажити, бо в сумі вони склались на ціле суспільне явище – спротиву демократії теророві з боку тоталітарного підпілля. Для Твоєї інформації: поки ще постало в січні 1929 р. ОУН – Євген Коновалець хотів дістати політичні повноважності від УНДО. Він, як і Андрій Мельник, були національними демократами, і фашизму було в них стільки, скільки кіт наплакав. Історія ОУН Мартинця кишить від свідомих брехонь. Може Тобі відомо, що я був на I-му Конгресі ОУН у Відні, запрошений туди

³⁸ Лисяк-Рудницький, *Історичні есе*, 247–259.

Коновальцем, хоч був тоді вже членом ЦК УНДО. – Може все це речі малі, але при писанні історії української політичної думки їх неможливо перекочувати, бо така історія не була б вірна. [...]

Іван Лисяк-Рудницький до Івана Кедрина

15.02.1960

[...] Як це сталося, дорогий Вуйку Іване, що ця – і подібні – проблеми ніколи не були предметом обміну думок між нами? Ти не міг не знати, що ці питання цікавили мене ще з юнацьких років, але Ти мабуть ніколи зо мною про них не говорив, хоч не бракувало нагод. Чи це не є, до певної міри, симптом власне того явища, що на нього я натякнув у доповіді: провідна націонал-демократична ланка міжвоєнного періоду не дбала про те, щоб мати вплив на тодішнє молоде покоління, залишаючи його неподільним впливам націоналістичного руху? (Я один з дуже рідких винятків серед людей мого покоління, бо я ніколи не був націоналістом. Але навіть для мене ундівський світ здавався духово непривабливий і нецікавий.)

Хоч згадана теза в доповіді була побічна, але вона не була теж випадкова; це не є ідея, яка мені раптом стрілила до голови. Це думка, що виробилася в мене віддавна. І не можеш сказати, що я не знаю міжвоєнного періоду. Приблизно від половини 30-их рр. я вже був спроможний слідкувати за подіями, а попередній час знаю ще зі свіжої традиції та багатьох розмов. Також це не є виключно моя особиста думка. Це питання часто обмірковувалося в колі моїх друзів і ми виробили собі на нього менш-більш одностайний погляд. Твоя аргументація спонукує мене ще раз передумати справу, але, признаюся, Твої докази мене покищо не переконують. – До речі, одним із завдань пропонуваної Тобою дослідчої групи, чи семінара, могло б бути всебічне обговорення цієї проблеми.

Не хочу багато говорити про індивідуальних діячів, бо це заняло б багато часу та й тут трудно устійнити критерії. Але чи є випадком, що на чолі УНДО нарешті опинився такий мугир, як Мудрий? (В травні–червні 1945 р. я перебував у південно-баварських селах Авкірх та Бльонгофен, де тоді жило багато наших людей, м. ін. Мудрий. Мав я нагоду зблизька йому приглянутися. Протягом яких півтора місяця я ні разу не бачив книжки в його руках. Зате він цілими днями просиджував за картами.) Я добре знаю, що Євген Коновалець не був «націоналістом». Але тим більше характеристично, що він дався «вбрати» в трагікомічну роллю фіюрера тоталітарного руху. Зразу він рішився на цей крок, мабуть, задля дуже короткодистансових «реальних» користей, а згодом він уже не опанував ситуації. Чи це не підтверджує мого докору, що люди того покоління та типу, що його одним з найвидатніших представників був Коновалець, були в політиці «грубими емпіриками», з дуже вузькими інтелектуальними горизонтами та дуже упрощеним підходом до речей? Але йдім далі: чи є випадком, що власне з колишніх ундівців вийшла найбільша кількість бандерівських поплентачів у повоєнному німецькому таборовому

періоді? Чи є випадком, що це середовище – гірше, ніж будь-яке інше українське політичне середовище, – не зуміло зберегти своєї внутрішньої спаяності на еміграції? Очевидно, зберігати партію обласного масштабу на еміграції було недоцільне. Але, коли б люди ундівського походження виглядали інакше, ніж у дійсності, чи не зуміли б вони покликати до життя сильної націонал-демократичної організації на еміграції, що в ній, до речі, могли б знайти собі політичне пристановище люди такі, як я? [...]

[...] Чому на редакторський стілець нашого репрезентаційного журналу допущено такого інтелектуального гангстера та шкідника, як Донцов, або, якщо цьому не можна було зарадити, чому не протиставлено йому іншого журналу, що систематично протидіяв би донцовській струї? – Лісту таких питань можна б ще значно продовжити. Йдеться про речі, що фінансово та організаційно зовсім були в межах можливостей нашої тогочасної громадськості, коли б існувало зрозуміння їхньої ваги. Отож я вважаю, що існування такого динамічного центру інтелектуального життя мало б, поруч інших благодатних результатів (напр. з цим фактом мусіли б рахуватися большевики, що завжди були дуже чуйні на речі цього роду), теж і великий, може рішальний, вплив на націоналістичний рух, бо позбавило б його монополію духової контролю над молодим поколінням, що ним націоналізм фактично користувався. [...]

Іван Лисяк-Рудницький до Івана Кедрина

23.12.1973

[...] Кажеш, що наші, Твої й мої, оцінки періоду визвольних змагань майже на сто відсотків покриваються. Це твоє ствердження дає мені сміливість висловити наступні думки. Мені тяжко зрозуміти, як це можливо, що ми, які згоджуємося в оцінці історичних явищ, так розходимося в поглядах на поточні проблеми української політики. Твоя постава в минулих роках мене не раз дивувала й шокувала. Маю на увазі підтримку, яку давав системі українсько-американського «естаблішменту». Конкретних прикладів можна б назвати чимало, але обмежуюся до одного, який стосується ділянки «наукової політики», що мене особливо цікавить. Мені тяжко зрозуміти, як Ти міг на терені АНТШ підтримувати курс пок. Стоцького, а пізніше його достойних наслідників: Стахова, Горака, Чировського, Стерча, Стецюка тощо, що їх робота була осміщенням поважної й заслуженої колись наукової установи. А тепер приклад уже з останнього часу. Я читав Твою статтю в «Свободі», в якій ти похвалював альянс між М. Лівіцьким і Стецьком. І знов – просто дивуюся. Я поминаю тут особисті якості згаданих двох панів, що про жадного з них я не є високої думки. Але ДЦ УНР можна розглядати як носія традицій української демократичної державності, а бандерівщина є нашим доморослим фашизмом, українською чорною сотнею. Альянс з бандерівщиною може хіба тільки до решти ско[м]п[р]омітувати й розложити Державний Центр. Вибач, якщо говорю відкрито. Повір, що не маю ніякого бажання сказати Тобі щось

прикрого. Я приймаю теж як річ samozрозумілу, що в громадських справах люди завжди мали, мають і будуть мати різні погляди. Я не маю претенсій, щоб усі дивилися на світ через мої окуляри і я спроможний респектувати точки погляду, що відмінні від моїх. Ми з Тобою є близькі родичі, ми маємо [у] великій мірі спільні громадські й інтелектуальні зацікавлення й тому я хотів би Тебе зрозуміти – але часто, признаюся, не можу. Ця справа тяжіла мені віддавна, але якось так завжди складалося, що при наших не частих зустрічах розмова трималася особистих і фамілійних питань і жартів, а про засадничі речі ми з Тобою мабуть ніколи й не говорили. Твої завваження з приводу моєї книжки дали мені відвагу проломати цю мовчанку. [...]

Іван Кедрин до Івана Лисяка-Рудницького

01.01.1974

Ти заторкнув цікаву проблему: чому ми, погоджуючись в оцінці минулого, розходимося в оцінці сучасного. Гадаю, що є тут дві головні причини: 1) Не беручи в Америці активної участі в партійно-політичному житті, чи пак обмежившись до перебування у вузькому гурті Твоїх колишніх приятелів ще з Праги, які здебільша опинилися в таборі «двійкарів», Ти дивишся на людей і групи очима з-пер[е]д 25-ти чи й більше років. Тим часом люди змінюються і змінюються до невпізнання й цілі партії та суспільні верстви. Тому, коли назва «доморослого фашизму» й «чорної сотні» до бандерівщини могла мати застосування в р.р. 1940–47, після розламу в одностайному ОУН і під час таборової скандалістики, то сьогодні називати так бандерівців просто смішно. Їхні чільні діячі – Винник, Базарко, Скальчук, недавно померлий в Детройті М. Дужий і багато-багато інших – це розважні люди, освічені, спокійні, толерантні, і далеко не екстремісти. Це можна подекуди сказати навіть про Стецька. Я розмовляв із ним у липні 1973 у Мюнхені 3 години сам-на-сам і запевняю Тебе, що можна обмірковувати з ним спокійно всі існуючі проблеми. А він ані геніальний актор, ані дипломат із школи Макіявеллі і не вмів би скривати свого «чорносотенства», якби мав його. Змінилася теж кон'юнктура, змінилася конфігурація наших партійно-суспільних сил. Коли Держ. Центр стоїть на позиціях непримиренності і безкомпромісовости супроти Москви, як окупанта України, визнавши, що його найперша роля бути символом державности, бо на реальну українську політику взагалі нині нема місця, – то бандерівський табір є самотнім (поруч з скарловатілою партією УНДС), в якому нема на цьому тлі ніякого розколу. І це теж самотній табір, який розпоряджає ідейною молоддю. Чи це демократичний «Пласт» чи «фашистська» за Твоєю термінологією СУМа, все одно члени тих організацій, юнаки й дівчата, після офіційної збірки розмовляють одні з одними – по-англійськи. І мають психіку молодих людей, вихованих не на ідеології, про яку чують на своїх збірках, а на кліматі, традиції і звичаях Америки. Але одні й другі мають і зберігатимуть в якійсь мірі сантимент до українства. То з якого джерела має Державний Центр черпати своїх потенціальних переємників?! Коли де Голль помирився з

Аденауером – то чому Микола Ливицький не міг би помиритися із Стецьком?! Очевидно – порівняння смішне, коли йдеться про формат одних і других, але фактом є, що французи і німці були смертельними ворогами, а прийшов час, змінилися обставини і треба було замиритися. Я був активним посередником у приєднанні до УНРади ОУН З (Двійки). І коли би у Двійці рішальним діячем був Прокоп, а не Кордюк – то напевне ОУН З був сьогодні далі в УНРаді. Але Ти знаєш дуже добре, що все залежить не від партійних формулок і від статутів, а від людей. І Микола Ливицький у 1973 році не той, що ним був у 1940-му чи 1945-му. Це цілком інша людина, зріла, куди ширшого оvidу, як всі інші в УНРаді. [...]

[...] Отже, коли б ми мали змогу ширше, довше й частіше стрічатися і дискутувати, то певне і тут погодились би. Але я не люблю таких окреслень, як «чорна сотня», «фашисти» і т. п., бо тоді треба би подібної якості терміни пристосовувати й до інших наших груп («вислужники американської розвідки», «братовбивники» і т. п.) Це, очевидно, крім загострення атмосфери [sic!], до нічого не довело б. [...]

[...] Говорючи про наші партії, я не згадав про мельниківців. Вони діляться тепер на три групи, і ні в одній нема будь-кого, з ким можна би поговорити – по-людськи, «на розум». Здебільша маленькі галицькі провінційні адвокати, які по нинішній день зберегли психіку адвокатів, що заступають селянина, який процесується із сусідом «за межу». Поведення мельниківської делегації на 7-ій Сесії УНРади було жалюгідне – чистий цирк. Те саме повторилося на 2 СКВУ, де вони були головними організаторами. Ми були там з Тетюю, і я був просто пригнічений тим образом примітивізму, браку організаторського хисту як і браку відчуття, що таке політика, що їх побачив у Торонто. Там власне був скандальний показ «естаблішменту» – що його я ніяк не підтримував і не підтримую...

Іван Лисяк-Рудницький до Івана Кедрина

26.04.1974

Переходжу до питань, порушених у Твоєму листі. Мені прикро ствердити, що ми з Тобою розходимося глибше, ніж навіть я думав. Не бачу майже ані одного пункту, щодо якого наші оцінки осіб, подій і проблем сучасного українського «політикуму» збіглися б. В такій ситуації мало шанс на те, щоб наша дискусія могла бути плідною. Але не хочу лишити деяких Твоїх тверджень без того, щоб до них не заняті критичного становища.

Передусім хочу спростувати деякі Твої завваження, що стосуються мене особисто. – Не відповідає правді Твоя теза, що я буцімто еволюціонував наліво. Очевидно, «лівизна» та «правизна» [–] це в політиці відносні поняття. Але під «лівизною» звичайно розуміють соціалізм. Я ніколи не був і не є соціалістом. Ти маєш мою книжку, що містить мій публіцистичний дорібок за яких 20 років. Покажи мені, де в моїй книжці є ознаки «лівих» симпатій! Як Тобі може відомо, в моїй молодості я починав як прихильник ідеології Липинського. Я,

очевидно, давно відійшов від гетьманства, але далі вважаю себе консерватистом, в англійському значенні цього слова. Стою на ґрунті демократичного правопорядку, рішуче відкидаю всякий тоталітаризм. Приписування мені «лівизни» [–] це дивовижне непорозуміння, яке можу собі пояснити тільки тим, що в нашому громадському світі, де верховодить бандерівщина, відстоювання нормальних демократичних принципів та опозиція до обскурантизму – може в очах деякого виглядати, як «лівість».

Ти наводиш тільки один доказ на мою уявну «лівість»: те, що я «не вбачав нічого злого в тому, щоб підписати разом з Голубничим та іншими професорами відомого листа». Тут потрібні в першу чергу вияснення фактичного порядку. «Заяву 35-ох» я не тільки «підписав», але я був, разом з Лабунькою, її ініціатором і в написанні чи зредагуванні її тексту я зробив більший вклад ніж інші колеги, причасні до цього діла. Маю право вважати себе головним автором цього документу. Але «Заява» не мала абсолютно нічого спільного з будь-якою «лівизною», в розумінні суспільно-устроєвої ідеології. (Якщо можна малі речі порівняти з великими, чи можна вважати «лівим» Кісінджера з його політикою щодо Пекіну й Москви?) Якщо Тобі в зв'язку з «Заявою 35-ох»³⁹ привиджувалось якесь «радянське фільство», то, вибач за слово, це свідчить про те, що Твоя думка застрягла на рівні 1920-их р. В основі «Заяви» лежала певна концепція щодо міжнародної ситуації та певний погляд на внутрішнє положення в СРСР. Дивлячись на речі з перспективи кількох років («Заява» постала в 1967 році), вважаю, що ця концепція була правильна, що підтвердив розвиток подій у світі та в Сов. Союзі. Щоб ширше розвинути ці думки, я мусів би писати не листа, але цілу статтю. Тому на цьому місці обриваю дискусію на цю тему. Але для того, щоб дати Тобі уявлення про те, як я дивлюся на УРСР та її розвоєві тенденції – пересилаю Тобі з цим листом відбитку моєї статті «Радянська Україна в історичній перспективі», надрукованої в журналі «Канодієн Слявонік Пейперс»⁴⁰. Ти либонь не мав нагоди цієї статті читати.

Переходжу до іншого ствердження, що я, мовляв, не є належно зорієнтований в сучасному суспільно-політичному житті української еміграції, бо я стояв осторонь від нього, обмежуючи мої контакти до вузького кола моїх товаришів і однодумців. На це можу відповісти так: Я прожив двадцять років у таких осередках, як Нью-Йорк, Філядельфія й Вашингтон, при чому я весь час цікавився українським громадським життям, приглядався до нього, постійно читав українську пресу різних напрямів. Думаю, що я не є позбавлений інтелігенції та обсерваційних здібностей. Крім цього дозволяю собі Тобі пригадати, що я є український історик та що за свою наукову спеціальність маю дослідження історії новітньої української суспільно-політичної думки. Отже думаю, що Твоя теза про мою «незорієнтованість» чи «непоінформо-

³⁹ Про «Заяву 35» див. детальніше: Ярослав Грицак, «...Холодну війну розхолодити...»: До спроби налагодження зв'язків між українськими інтелектуалами Заходу та УРСР», у *Marra Mundi. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя* (Львів–Київ–Нью-Йорк, 1996), 875–902.

⁴⁰ Див.: Лисяк-Рудницький, *Історичні есе*, 457–469.

ваність» – це байочка. Вважаю себе достатньо компетентним, щоб мати свій критично обоснований погляд на політичні справи нашої еміграції. – Ти маєш хіба рацію остільки, що в нашому «офіційному» світику, опутаному бандерівщиною та її поплентачами, мене не було видно. Очевидно, в системі УККА для мене й таких як я не було й нема місця. Там, наприклад, науку «репрезентують» такі типи, як Горак, Стерчо, Чировський і їм подібні. Але чи Ти такий стан уважаєш за нормальний? І хто, на Твою думку, несе за нього відповідальність? (До речі, бандерівського діяча Скальчука, про якого Ти відзиваєшся з похвалами, я мав нагоду бачити в Філядельфії. На мене він справляв враження тупого селепка та політрука. Не завидую Тобі товариства, серед якого Ти опи- нився.)

Тепер хочу зупинитися на центральній проблемі в наших розходженнях: оцінка бандерівщини. Ти твердиш, що бандерівці «змінилися», й тому висловлюєш застереження до того, що я їх у моєму попередньому листі характеризував як «доморослих фашистів» і «чорносотенців». Але справа не в словах. Якщо слово «фашизм» Тобі не подобається, можна замість нього вживати «тоталітарний націоналізм». Це не змінє суті справи. Ти, здається, не заперечуєш проти того, що оунівський націоналізм 1930-их рр. і 1940-их рр. був рухом тоталітарним. Це не є жадна лайка, чи пришпилювання латки, але ствердження безсумнівного історичного факту. Оунівський націоналізм був рухом моно- партійним, вождівським щодо своєї устроєвої концепції, терористичним у методах (маю на увазі не революційну боротьбу проти зовнішніх ворогів, але методи, стосовані до внутрішніх українських політичних противників) та ідео- логічно фанатичним і ексклюзивним (роля ідеології Донцова). Питання в тому, чи характер руху змінився від 1945 року. Існують відлами ОУН, які дійсно перейшли ідейно-політичну еволюцію. Напр. тяжко заперечити, що «двійкарі» відійшли від тоталітарного націоналізму та перейшли на демократичні позиції. Хоч у мельниківців ще трапляються рецидиви донцовської ідеології, але при- наймні від монопартійности вони на ділі відмовилися. Зате бандерівці продов- жують традиційну лінію старої ОУН. Вони й сьогодні залишаються тоталі- тарним угрупованням. На це можна навести багато доказів: прямування до мо- нопольного володіння над цілим українським суспільно-політичним життям; органічна нездібність до чесної співпраці з іншими середовищами на паритетних основах; інфільтрація неполітичних суспільних і культурних установ та організацій та їх підпорядкування під накази партійних політруків; мафій- но-конспіративні методи дії в відношенні до власного громадянства; крайній обскурантизм, зненависть до незалежної духової творчости, систематичне за- тискування вільної думки, критики й дискусії, затуманювання публічної opinio крикливою, гістеричною пропагандою та гурра-патріотичною демагогією: врешті вождизм в особі Стецька, не зважаючи на всю гротесковість цього кан- дидата в диктатори. – Очевидно, час не стоїть на місці й бандерівці не є ті самі, що 30 років тому. Тоді вони були революціонерами, а тепер вони стали міщухами, що тільки граються революційними фразами та жирують на них. Можливо, що Ти маєш кращі знайомства між бандерівцями, ніж я. Про себе

можу сказати, що я досі не зустрів дослівно ані одного бандерівця, який був би рівночасно чесний і розумний. Чесні між ними – наївні простаки й примітиви, а розумні – каналії. Маю на увазі, наприклад, двох моїх знайомих з Філядельфії, з одного боку Петра Мірчука, а з другого – Лева Шанковського.

Я глибоко переконаний у тому, що гегемонія бандерівщини (іншими словами, неподолана спадщина тоталітарного націоналізму, фашизму, міжвоєнного й воєнного періоду) – це основне зло в житті української діаспори. Воно засуджує на безплідність усі наші зусилля, воно осмішує й компромітує нас в очах західнього світу, ізолює нас від тих процесів, що проходять на Україні, духово й політично паралізує нас самих. Гегемонія бандерівщини – це збещення української національної ідеї. Бо що варта ця ідея, якщо «вільні» українці неспроможні протиставити більшовизмові нічого кращого, ніж дурніше видання цього ж самого більшовизму? (Я дотримуюся погляду, що наші доморослі тоталітаристи нічим морально не відрізняються від більшовиків, тільки від них менше інтелігентні.) Але за такий стан відповідають не тільки самі бандерівці, але ще в більшій мірі їхні поплентачі й коляборанти з інших середовищ. В цьому місці хочу зробити одне уточнення. Якщо можна «культуробмінюватися» з комуністами, то можна це саме робити теж з бандерівцями. Всякий «діялог» діє розкладово на тоталітарні системи. Але ціль мусить бути ясна: переборення тоталітаризму (як «лівого», так «правого»), а не капітуляція перед ним.

Ти згадуєш теж про Лівіцького, отже хочу сказати коротко мою думку про нього. Балянс його «політики» зводиться до того, що він насамперед порозганяв усі групи, які раніше підтримували Державний Центр, а тепер готується передати прапор УНРеспубліки в руки Стецька й бандерівщини. Більшого безглуздя та безвідповідальності годі собі уявити. Як людина, Лівіцький не збуджує до себе пошани. Напр. я був свідком того, як тут, в Едмонтоні, він на прилюдному зібранні перед масою народу запевнював, що він не буде більше кандидувати на становище президента в екзилі. Я й тоді не вірив цим запевненням і показалося, що я мав рацію. [...]

Публікація Маріюша Радослава Сави

Mariusz Radosław SAWA
Fascists or Partners?
Two Different Perspectives on Ukrainian Nationalism
in Light of Correspondence between Ivan Lysiak-Rudnyts'kyi
and Ivan Kedryn

The publication discusses two perspectives on Ukrainian integral nationalism in the post-war Ukrainian liberal milieu, as presented in a private correspondence between Ivan Lysiak-Rudnytsky (1919–1984) and his uncle Ivan Kedryn (Ivan Rudnyts'kyi) (1896–1995). The former was a historian, a professor at North American universities and an author of very influential essays about modern

history of Ukraine. The latter was a journalist and a politician, with a rich and first-hand experience of intellectual and political life in interwar Western Ukraine. Their exchange covers a broad spectrum of issues in the history of Ukrainian nationalism, from pre-war period, through the WW II, to 1960s–70s. It contains many observations on Dmytro Dontsov, Ievhen Konovalets, Stepan Bandera, Andrii Mel'nyk, Iaroslav Stets'ko, and Mykola Livyts'kyi.

The most interesting dimension of their discussion is a radical divergence between Lysiak-Rudnyts'kyi and Kedryn on whether and to what extent the Ukrainian integral nationalism of the Bandera fraction (OUN-B) was close to fascism. While the former branded the OUN-B as a fascist organization, the latter denied it. In a preface to the correspondence, the author focuses on the context of the discussion. The dispute was triggered by an attempted consolidation of Ukrainian diaspora political organizations around the Ukrainian National Council in Europe and the United States. Kedryn was inclined to cooperate with the OUN-B despite the fact that he officially disapproved of their methods. Ivan Lysiak-Rudnyts'kyi took a more critical and negative attitude toward the OUN-B, in a contrast to his published works where he displayed a milder and more nuanced position.

Archive sources

Arkhiv Ivana Kedryna-Rudnyts'koho (dali: AIKD), papka 13

Arkhiv Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka v N'ju-Jorku (dali: ANTSh), papka 5, lystuvannja 1946–1973

Bibliography

Hrytsak Ja., “...Kholodnu vijnu rozkholodyty...”: Do sprobj nalahodzhennja zv'jazkiv mizh ukrains'kymy intelektualamy Zakhodu ta URSS // *Mappa Mundi*. Zbirnyk naukovykh prats' na poshanu Jaroslava Dashkevycha z nahody jogo 70-ricchja. L'viv–Kyiv–N'ju-Jork, 1996

Hrytsak Ja., Ivan Lysjak-Rudnyts'kyj (narys intelektual'noi biohrafii) // *Suchasnist'* 11. Kyi'v, 1994

Kedryn I., Herojs'kyj zdvyh v epokhu zhakhu // *Svoboda* 91, 1984

Kedryn I., Zhyttja – Podii – Ljudy. Spomyny i komentari. N'ju-Jork, 1976

Kuropas S., Shche pro zhyttja I. Kedryna-Rudnyts'koho // *Svoboda* 92, 1995

Lysjak-Rudnyts'kyj I., *Istorychni ese*. T. 2. Kyiv, 1994

Poklykannja Konsul'tatyvnoi Komisii // *Bjuletjen' Ukrains'koho Informatsijnoho Bjuro* 11, 1974

Rudnyts'ka M., *Statti. Lysty. Dokumenty*. L'viv, 1998